

RUILA PÕHIKOO

HANS EDUARD HEINSALU MÄLESTUSED TEISEST MAAILMASÕJAST RUILA PIIRKONNAS

Uurimistöö

Autor: Denis Bobrovnikov, 8.klass

Juhendaja: Aire Ansen-Kure

Ruila 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. ELUOLU NELJAKÜMNENDATE EESTIS	4
2. NÕUKOGUDE KULTUURIPOLIITIKA.....	5
3. NÕUKOGUDE HARIDUSSÜSTEEM NELJAKÜMNENDATE EESTIS	7
4. HANS EDUARD HEINSALU MÄLESTUSED.....	9
KOKKUVÕTE.....	15
KASUTATUD KIRJANDUS	16

SISSEJUHATUS

Minu loovtöö teemaks on Ruila ümbruskonna elaniku Hans Eduard Heinsalu mälestuste jäädvustamine Teisest maailmasõjast. Valisin selle teema kuna antud uurimistööga saan ma kogemusi intervjuerimisega, saan ise rohkem teada Teisest maailmasõjast, annan uutele põlvkondadele üldise ülevaate Teise maailmasõja ajal Eestis olnud eluolust ning säilitan ajaloolist informatsiooni Ruila kooli arhiivi jaoks.

Minu töö peamiseks eesmärgiks on jäädvustada kirjalikult Hans Eduard Heinsalu mälestusi kooliajast Teise maailmasõja päevil ja säilitada ajaloolist informatsiooni tulevastele põlvkondadele.

Oma töös kasutan ma Laitse algkooli endise õpilase Hans Eduard Heinsaluga läbiviidud intervjuu käigus saadud informatsiooni, internetiallikatest leitud pilte ja informatsiooni. Samuti annan ülevaate Eesti eluolust, kultuuripoliitikast 40. aastatel ja hariduselust, et luua läbiviidud intervjuule kontekst.

Intervjuu viisin läbi Tallinna Rahvusraamatukogus 3. märtsil 2017. Intervjuu pikkus on 1 tund 43 minutit. Töös kasutan intervjuud refereerituna. Täispikk intervjuu versioon on lisatud tööle plaadile salvestatuna.

1. ELUOLU NELJAKÜMNENDATE EESTIS

Teise maailmasõja aastad (1939–1945) olid keerulised. Paljud täisealised mehed küladest mobiliseeriti sõtta, kuid sõtta võeti ka mõningaid nooremaid poisse. Mitmed mehed teenisid Nõukogude armee Eesti Laskurkorpuse koosseisus. Nooremaid naisi ja mehi saadeti tööle sõjatööstustesse. Riigi normide tõttu nappis külades toitu ja meeste mobiliseerimise tõttu oli ka suur tööjõupuudus, mida mainis ka H. E. Heinsalu temaga läbiviidud intervjuus (vt lk 12). Selles ajavahemikus toimus kaks suurema mastaabiga küüditamist. Esimene küüditamine toimus 14. juunil 1941. aastal ja teine 25. märtsil 1949. aastal. Küüditatud viidi Siberisse, aga ka Kasahstani, Baškiiriasse ja mujale Nõukogude Liidu ida-aladele. Esimesel korral küüditati 10 000 ja teisel korral 20 722 süütut inimest. Mehed suunati tööd tegema töölaagritesse kus paljud said surma. Naised-lapsed-vanurid pidid hakkama saama halbades tingimustes kohalikes kolhoosides ja külades. Valdav osa, kes oli peale küüditamist ellu jäänud, rehabiliteerus ja tuli tagasi Eestisse 1950. aastal. Paljud surid mõne aja pärast, sest organism oli juba füüsiliselt väga kurnatud. (Aastad 1940-1991) H.E Heinsalu tõi ka ühe näite peale küüditamist 1954. aastal tagasi tulnud neiust, kelle nimi oli Maret. Maret oli välimuselt kena neiu, aga füüsiliselt oli tema tervis juba väga läbi. Mareti tervis ei pidanud Eestis kaua vastu ja neiu suri. (Heinsalu 2017)

Eesti külade elanikkonna koosseisus toimusid muutused. Mitmesse külla lisandus teistest rahvustest inimesi, nt Volgamaa sakslasi. Sõjal ja sellega seotud sündmustel on oluline roll eestlaste tagasirände vallandumisel. Sõja lõppedes jäid paljud mehed paremaid elutingimusi otsides Eestisse ning neid värvati Eestis ka tööle. Mitmed sõja ajal evakueeritud olid Siberi külades abiellunud ning tagasi pöördudes võtsid kaasa oma perekonna. Venemaa eestlasi saadeti sageli käsu korras õppima parteikoolidesse ning suunati Eestisse majandijuhtideks ning parteitöötajateks. Aastatel 1945–1947 muutus tagasiränne massiliseks. Kogu Nõukogude Venemaalt asus aastatel 1940–1949 Eestisse elama kokku 24 000 - 25 000 eestlast. Inimeste küladest lahkumise põhjuseks olid repressioonid ja pettumine poliitikas. Sõjajärgne aeg suurendas rahulolematust veelgi. Kuigi kogu Nõukogude Venemaal kehtis toidu- ja tööstuskaupadele talongisüsteem, kolhoosid kiratsesid ning enda majapidamine polnud lubatud, olid Siberi olud kitsamad ning paranesid aeglasemalt. (Aastad 1940-1991)

2. NÕUKOGUDE KULTUURIPOLIITIKA

„Nõukogude okupatsiooniga Eestis kaasnesid põhjalikud muudatused kogu ühiskonnas; kultuurielus tähendas see rangelt kontrollitud ning tsentraliseeritud institutsioonide süsteemi juurutamist ning nii ideoloogilist kui ka otsest survet kultuuritegelastele ja nende loomingule. (...) Marksismi-leninismi alustõdedest lähtuv kommunistlik ideoloogia oli nõukogude ühiskonnas ülimuslik, see pidi võimul olevate funktsionääride vahendusel enda alla võtma kõik eluvaldkonnad. Kui rääkida loometegevusega seonduvast, hakkas ideoloogia toimima tsensuurivahendina ka väljaspool ametlikke tsensuuriinstitutsioone. (...) Ideoloogilisi põhimõtteid, mis töötati välja partei kõrgemas juhtkonnas, hakati avalikustama esmajoones erinevate vaimse kultuuri valdkondade (kirjanduse, filmi, kujutava kunsti, muusika) vahendusel. Kasutades ära kultuurisaavutusi kõrgelt väärtustavat ühiskondlikku hoiakut, mis pärines Eesti Vabariigi ajast, ning Eestile omast kultuuritegelaste traditsiooniliselt autoriteetset kohta ühiskonnas, püüdis nõukogude võim rakendada kultuuri enda teenistusse. Kirjanikke, kunstnikke ja teisi “ideoloogilise eesliini töötajaid” peeti inimeste meelsuse ja maailmavaate väga mõjukateks kujundajateks. (...) Enne aga kui intelligents saanuks suunata rahvast tervikuna “õigele” ideoloogilisele rajale, tuli talle endale nõukogude ideoloogia alustõed selgeks ja omaseks teha. Kultuuriintelligentsi kui ühelt poolt nõukogude ideoloogiliste rünnakute objekti, teisalt (vähemalt võimurite arvates) seda ise elluviiva subjekti hoidmiseks võimutruul teel rakendati tööle mitmetasandiline ja keerukas juhtimis- ning kontrollisüsteem. Esmaseks, kõige otsesemaks, kiiresti ja kindlalt tegutsevaks ideoloogiliste rünnakute relvaks said teabelevivahendid eesotsas trükiajakirjandusega. Ajakirjandus, eriti ajalehed ja ajakirjad, tehti nõukogulikuks propagandarelvaks, ajakirjanduse kaudu hakati nõukogustama Eesti kultuurielu, suruma seda üleliiduliselt kehtivate sisuliste piirangute ja reeglite ning institutsioonide võrgustiku raamidesse. Raamid ning nende sees toimivad reeglid ja normid kehtestas kommunistlik partei kui nõukogude ühiskonna ainumäärav ja -otsustav jõud. Nõukogustamine tähendas ühtlasi seda, et kõigis ühiskonnaelu valdkondades pandi toimima loomult ühelaadne mehhanism: eri elualade sisemine ja väline areng pidid lähtuma ühtedelt ja samadelt alustelt, režiimile omane tsentraliseeritus, hierarhiseeritus, parteikesksus ning range kontroll kehtisid ühtviisi igal pool. Seega on enesestmõistetav, et ka nõukogude kultuurielu muudeti eeskirjadele vastavaks, muudeti hierarhiliseks ning kommunistlikule parteile allutatud süsteemiks. Nii nagu poliitikas ja

majanduselus, kehtestati vaimse kultuuri vallaski süsteemisisene valdkondade hierarhia. Esikohale seati kirjandus.“ (Kreegipuu 2017: 1,2)

„Kultuuripoliitikas oli eelisõigustatud kõik kirjandusega seotu (nii sisuliste küsimuste, isikute kui ka institutsioonide tasandil). (...) Eesti kultuuri endistest normidest ja väärtustest “puhastamine” ning jõuga nõukogude süsteemi osaks tegemine algas küll ootamatult, kuid uute ideoloogiliste, teoreetiliste ja meetoodiliste joonte juurdumine kultuurielus oli pikaajaline protsess oma tõusude ja mõõnadega. Stalinismiperioodi Nõukogude Eesti kultuuripoliitikas iseloomustab eelkõige piiride kehtestamine. Ühelt poolt iseloomustab seda aega jäik surve, karmid repressioonid, üldine hirm ja ebakindlus; teisalt aga on see ka ränkadest sõja-aastatest toibumise ja lootuse aeg. Kultuurielus valitses agressiivne marksistlik-leninistliku ideoloogia juurutamise, kuid samas piire kompav ja ideoloogilistest stampidest ning propagandast veel mitte täielikult mürgitatud õhkkond. Tõsi, nõukogulikule kultuuripoliitikale oli alus pandud juba esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal 1940–1941, kuid parteikesksele, süstemaatilisele ning sihikindlale kultuurielu allutamisele saadi siiski asuda alles pärast Eesti taasokupeerimist 1944. aasta sügisel. Kultuurielu parteiline juhtimine avaldub kõige selgemini just sõjajärgsete aastate parteitekstides. (...) Eesti Nõukogude Kirjanike Liidus (ENKL), mis korraldas 1946. aasta novembris sellest otsusest lähtuva ideoloogilise suuna käsitlemiseks ja selle juurutamiseks Eestis ENSV kirjanike II kongressi. Seega on 1946. aasta Eesti NSV kultuuripoliitikas pöördepunktiks, mil lühikese sõjajärgse toibumis- ja ettevalmistava aja järel asuti Andrei Ždanovi juhtimisel jõuliselt levitama ja ellu viima uut ideoloogiat. (...) Üldjoontes on stalinismi lõpuajaks peetud aastaid 1953–1956, st ajavahemikku Stalini surmast 1953. aastal kuni NLKP XX kongressini 1956. aastal. (...)

Kirjandusega seonduva kultuurivaldkonna puhul on otstarbekas pidada stalinismi lõpuks aastat 1954, mil Eesti NSV kirjanduselus avaldusid mitmed liberaliseerimistendentsid. Sama aasta vältel toimus kirjandusringkondades elav väitlus Eesti kirjanduse ajaloo õpikute ümber, mille käigus revideeriti senist jäika käsitusviisi. (...) Seega saab öelda, et kui sõjajärgse stalinismiaja algust Eesti NSVs on võimalik määrata uue Nõukogude okupatsiooniga ja nõukogude võimu organite tööle hakkamisega 1944. aasta sügisel, siis selle lõpu piiritlemine on keeruline. Üsna kindlalt võib väita, et kogu Stalini valitsemisaja jooksul ei saa rääkida ühtsest kultuuripoliitilisest joonest. Nõukogude ideoloogid ja võimufunktsionäärid ei rakendanud kõige repressiivsemat ja vägivaldsemat võimupraktikat Eesti kultuuritegelaste vastu kohe pärast sõja lõppu, vaid alles 1940. aastate teisel poolel. (Kreegipuu 2017: 3,4)

3. NÕUKOGUDE HARIDUSSÜSTEEM NELJAKÜMNENDATE EESTIS

NSV Liit okupeeris Eesti Vabariigi 17. juunil 1940. aastal. Pärast okupatsiooni Eestis kehtestati NSV Liidu hariduskorraldus, mis kestis kuni 1944. aasta sügiseni. Eesti hariduskorraldus taastati Saksa okupatsiooni ajal. Eesti haridussüsteem oli eestikeelne, sh ka kõrgkoolid. Vene populatsiooni jaoks olid olemas venekeelsed alg- ja keskkoolid, Eesti kõrgkoolides mitmel erialal vene õpperühmad. 1940–1941 oli vene keel eesti koolides esimene võõrkeel, mida õpetati alates teisest klassist. Kooli mindi 7-aastaselt. (Hiio 2009) „Koolikohustus kestis lapse 8. eluaastast kuni algkooli lõpetamise või 15-aastaseks saamiseni. 25. augustil 1940 kinnitas Eesti NSV riigivolikogu põhiseaduse eelnõu, mille kohaselt on kodanikel õigus haridusele. Selle tagamisel oli tähelepanu üldisel kohustuslikul algharidusel ja tasuta haridusel (kaasaarvatud kõrgem haridus). Alg-, kesk- ja kõrgema hariduse omandamist hakkas rahastama riik. Okupatsiooni võimude poolt püstitatud koolivõrkude kava järgi tuli haridustegelastel luua kolm koolitüüpi: algkool (1.-4. klass), mittetäielik keskkool (1.-7. klass) ja keskkool (1.- 10. klass). Siiski 1940.-41. aastatel säilis Eestis kohustuslikuna 6-klassiline algkool, hiljem avati ka 7. klass.“ (Kuusksalu 2014: 5,6) Sellest rääkis ka Hans Eduard Heinsalu oma intervjuus (vt lk 10)

Kohustuslik põhiharidus oli seitse klassi, millele järgnes 4-klassiline keskkool. Õpikud kehtestas haridusministeerium üleliiduliste normide järgi. Osa õpikuid olid kogu NSV Liidus kasutatavate õpikute tõlked. 1940/41. õppeaastal ilmunud õppekirjanduse sisu oli viidud vastavusse ideoloogiaga, mille kehtestas okupatsioonivõim. 20. mail 1941 ilmus valitsuse määrus „Eesti NSV rahvahariduse süsteemi ja õppeasutuste tegevuse aluste kohta“, et minna üle Nõukogude haridussüsteemile. Paljudes ainetes õpetati küll Eesti autorite õpikute järgi, kuid nende poliitiline põhiheli ei tohtinud erineda üleliiduliste õpikute omast. Õppekavas ja koolivälises tegevuses oli suur roll kommunistliku ideoloogia õpetamisel, koolis ja hariduses tugevnes seoses Nõukogude okupatsiooniga oluliselt ideoloogiline surve, mis avaldus ka õppeplaanides, -programmides ning -kirjanduses. Üldhariduskoolide õppeplaanidest kõrvaldati sellised ained nagu kodulugu, usuõpetus, vanad keeled, kodanikuõpetus, filosoofia. Uute õppeainetena lisati vene keel, konstitutsioon, NSV Liidu ajalugu ja geograafia. NSV liidus oli usuõpetus keelatud, sest see oli ateistlik riik. 1940. aastate lõpus ja 1950. aastate

esimesel poolel sunniti inimesi orienteeruma vene kultuurile. Venestamispüüetest hoolimata jäid eestikeelne haridus ja kultuur püsima. (Hiio 2009)

Sõjaline algõpetus, mis oli keskkooli klassides, oli ettenähtud nii poistele, kui ka tüdrukutele. Ülikoolides ja teistes kõrgkoolides tuli läbida mahukas marksismi-leninismi kursus erialast hoolimata. Peale üldhariduskeskkoolide sai ka haridust omandada kutsekoolides, kutsekeskkoolides ja tehnikumides. Nendesse sai astuda nii pärast põhikooli kui ka keskkooli lõpetamist. Töö kõrvalt sai hariduse omandada õhtu- ja kaugõppekeskkoolides. (Hiio 2009)

4. HANS EDUARD HEINSALU MÄLESTUSED

Hans elas Laitses praeguses Hingu külas. Ta elas vanavanemate talus, mis kandis nime „Saarde talu“, seal ta ka sündis. 1937. aastal ehitas isa endale oma maja. See oli Hans Eduardi elukohaks kuni aasta 1947-ni. Hans õppis esialgu Laitse algkoolis. Hiljem kolis Hans elama Tallinnasse, et seal asuda õppima Tallinna Tehnikumis. Laitse koolis, kus Hans käis algkoolis, oli sel ajal võrdlemisi palju õpilasi, ligi 130. Selle juures on oluline teada, et Laitse koolimaja ei olnud pindalalt sugugi suur. (Foto 1) Tänapäevaks on koolimaja ära põlenud. Laitse koolis oli kaks klassiruumi, kus õppisid liitklassid (nt. 1. ja 3.; 2. ja 4. klass jne.). Õpetaja pidi andma tundi korraga kahele klassile. Tundides oli distsipliin kõrgel tasemel. Õpilased ei kiusanud üksteist ja tundides ei olnud mingit liigset möla. Lapsed olid sõnakuulelikud. Sellele aitas kaasa loomulikult ka see, et tundides oli palju tööd teha. Kui Hans koolis käis, oli koolijuhatajaks Rein Tamm ning õpetaja rollis olid Hansu mäletamist mööda õp. Kurve ning tema abikaasa, kes hiljem mobiliseeriti sõtta. Sõjast tagasi tuli mees juba teise naisega.

Teine maailmasõda ei toonud koolimajale üldiselt kahjustusi. Koolimajast umbes 100 m kaugusel oli koht mida nimetati „Kooli kopliks“. Sinna kukkus pomm, kuid koolimajale see kahjustusi ei tekitanud. Koolis oli raamatukogu. 1940. aastal koguti raamatukogudest ära kirjandus mis võis nõukogude võimu kahjustada või oli võimule ebameelepärane. Koolijuhataja sai käsu kooli raamatukogu ära hävitada, kuid direktor Rein Tamm käskis õpilastel kõik raamatud kooli põõningule viia, lootes, et sealt ei leita neid raamatuid üles. Põõninguluugi alla jäi aga redel ning koolipoisid tassisid mitu õhtut järjest raamatuid hoopis oma taludesse.

Foto 1. Laitse Algkooli hoone. Foto: Einar Alliksaare erakogu. (Laitse seltsimja veebileht, 08.02.2017)

Üldiselt meeldisid Hansule kõik ained, aga lemmik oli maateadus. Kuna võõrkeeltega varem pistmist ei olnud, siis osutus vene keele tõlkimine raskeks. Tavaliselt õppimisega probleeme ei olnud, Hans oli edukas koolipoiss. Ta viidi üle neljandast klassist kohe kuuendasse. See aga tähendas viienda klassi vahele jätmist ning hiljem maksis see kätte, sest viienda klassi oluline materjal oli vahele jäänud. Laitse algkool oli kuueklassiline, kuid 1946. aastal tehti see seitsmeklassiliseks. Et Tallinna kooli sisse saada, oli Hansul vaja seitsmeklassilist haridust. Selle saamiseks läbis ta seitsmenda klassi kursuse kevadel kõigest kahe kuuga ja pääses edasi õppima Tallinna tehnikumi, mille ta lõpetas 1951. aastal masinaehitus tehnoloogina. Sellega Hansu haridustee lõppes. Hans asus tööle raadiotehasesse RET. Seal tekkis võimalus saada korter, kuid selle pidi ise ehitama. Sel ajal oli Hans juba abielus, sündis laps ning õppimiseks enam aega ei olnud.

Õpilaste arv Laitse Algkoolis 1947/1948 õppeaastal. Foto: Einar Alliksaar erakogu

[illegible]

Foto 2. Õpilaste arv Laitse Algkoolis 1947/1948 õppeaastal. Foto: Einar Alliksaar erakogu.
(Laitse seltsimja veebileht, 08.02.2017)

Kõige eredamini jäi Hansule meelde Tallinna pommitamine, mis oli päris õudne. See toimus üheksandal märtsil 1944. aastal. Oli selge öö ja selleks, et linna valgustada, lasti linna kohale valgustusraketid. Need raketid olid nii vägevad, et isegi Laitses oli lume peal näha rakettide varjusid. Kolmandik Tallinnast hävis, paljud inimesed jäid kodutuks. Juba järgmisel päeval peale pommitamist hakkasid maale jõudma põgenikud. Hansu isa võttis kaugelt tuttava ühe eesti perekonna ja ühe vene perekonna oma võrdlemisi väikesesse majja elama. Laitse kandis otseselt lahinguid ei toimunud peale Harutee lahingu. Harutee lahingust Hansul rohkemat öelda ei olnud, kui et lahing toimus ja müra kostus lausa Laitseni, aga üksikasju kirjeldada ei oska. Paar nädalat pärast lahingut, minnes hobusel tädiga Keilasse, tee kaudu, mis läbis Haruteed, märkas Hans võitlusvõimetut Vene tanki, mis oli võitlusvõimetuks tehtud sel moel, et Saksa tank olevat ta suurtüki toru täiesti kõveraks lasknud.

Paljude inimeste kodukoht muutus kuna sõjaga kaasnesid ka paljude inimeste saatuste muutumised. Paljud mobiliseeriti sõtta, arreteeriti või küüditati, keegi põgenes ka välismaale. Hansu kaks venda mobiliseeriti Punaarmeesse. Paljud mobiliseeritud ei tulnud enam peredesse tagasi. Taludele tuli suur koormus, oli Vene okupatsiooni aeg 1941. aastal. Taludele kehtestati sundmüügi normid. Riigile pidi aasta jooksul teatud koguse (piima, liha, mune, teravilja, leiba jne) müüma. Normid kehtsid kogu Saksa aja. Kes kohustusi ei täitnud, sai sõjaajale vastavad karistused. Kodukoha muutusi, mis oleksid just seotud sõja käigus

toimuvate sündmustega, Hansul ei olnud. Saksa aeg oli kõige rahulikum ajaperiood, ei olnud vargusi ega vägivalda jne.

Hansu pere mõjutas sõda sedasi, et tema vennad mobiliseeriti sõtta. Vanem vend, kes Maaväkke läks, sattus kuulsasse Rebase pataljoni ning sai Sinimägedes haavata ja ta viidi Järva-Jaani haiglasse. Kui Sinimägedes sõjaline tegevus lõppes, siis liikus kõik edasi Tartu rindele. Vanem vend sai haiglas teada, et Sinimägede rinne oli sakslaste poolt maha jäetud ja eestlased ning vabatahtlikud rootslased, taanlased ja norrakad olid üksi jäänud. Ta puus oli haavatud, kuid ta sai kõndida ja tuli oma kaaslasega Laitsesse. Ta ootas kuni haav ära paranes ja läks Tallinnasse raudteejaama tööle. Seal töötas ta 3 aastat, enne kui kutsuti NKVD-sse. Tehti mõned ülekuulamised, saadi aru, et oli mobiliseeritud ja töötas peale seda veel edasi. Noorem vend, kes oli lennuväes, suunati pardalaskuri kursustele. Ta oli sõjas Eesti lennugrupis pardalaskurina. Noorem vend sattus vangi, kuid vabastati enne sõja lõppu. Edasi viidi ta sõjavangilaagrisse, kus ta oli umbes poolteist aastat. Seejärel ta vabastati vangilaagrist ja tal kästi minna kodumaale tööd tegema. Ta töötas Sillamäel uraanitööstuses, kust ta pärast vabastati, kuna oli ära lunastanud oma patud kodumaa vastu Saksa sõjaväes olemise eest.

Hansule mingid sõjalised kohustused ei kehtinud, kuna ta oli veel liiga noor. Poisid, kes olid aasta vanemad, need võeti Saksa lennu veoabi teenistusse.

Noorte jaoks oli sõjaaeg enamasti rahulik ja vabal ajal tegelesid noored peamiselt spordiga. Odaviskes oli Hansul talenti. Ta püstitas mitteametliku odaviskerekordi C-klassis (vanuses 13-14). Kuna siis oli sõjaaeg, siis neid rekordeid ei registreeritud. Vaba aega üldiselt väga ei olnud. See koosnes peamiselt uneajast ja nädalavahetustest, sest oli vaja teha palju tööd. 1941. aastal oli taludes paljude meeste sõtta mobiliseerimise tõttu suur tööjõupuudus ning oli vaja teha palju tööd. Vaba aeg mis oli, koosnes spordist ja omaalgatuslikest kiigepidudest.

Küüditamisest rääkis Hans nii palju, et toimus kaks suuremat küüditamist. Üks oli aastatel 1940-1941, mille käigus Laitsest peaaegu kedagi ei küüditatud. Laitse piirkonnast küüditati vaid mõni perekond. Lood, mis Hansule eriti meelde jäid, olid Viikide perekonnast ning Hansu õe küüditamisest.

Viikide perekonnas töötas isa raudtee-ehituses, ta oli brigadir. Küüditamise ajal oli tema tütar 3-4 aastane ja poeg oli sülelaps. Viigil oli ka naine. Viigi küüditamine oli Laitse inimestele suur šokk, sest ta oli kaitseliitlane. Kaitseliit oli sel ajal patriootlik organisatsioon. Kes tahtis

oma patriootlikust vähegi näidata, astus Kaitseliitu. Pereisa Viik oli sel päeval saadetud tööle aitama, kus ta ka arreteeriti. Pereema koos lastega võeti kodutalus kinni. Kui pereema sai küüditamisest teada, läks ta lastele naabritädilt piima küsima, kaasas püssimees. Tädi rääkis, et nägi sellist pilti: tuleb ema koos imikuga ja püssimees kõrval. Sellest ajast nad rohkem isaga kokku ei saanudki ja 1954. aastal jõudis tagasi ainult tütar, kes oli küll väga kena tüdruk, aga tervise poolest väga läbi. Nii läbi, et mõne aja pärast ei suutnud enam tervis vastu pidada ja neiu Maret suri. Ja teine lugu millest Hans rääkis oli tema õe küüditamisest. Hans elas sel hetkel oma õe juures Tallinnas. Õde tuli sel päeval töölt koju ja teatas Hansule, et täna ta koju ei tule. Ta põhjendas seda sellega, et Kalevi spordihalli taga oleva platsi peal oli terve rida veoautosid ja kõigil mootorid käivad. Hansu õde tajus, et midagi on valesti. Õde läks kodunt ära, aga ei öelnud Hansule kuhu. Kella nelja paiku hommikul hakati ukse peal taguma. Õde koos Hansuga elasid ühiskorteris. Hansul ei tulnud mingit paremat mõtet pähe kui äratuskell teki all peita ja eirata uksele tagumist. Kaua aga need neli uksetaga olevat meest ootama ei hakanud ja lõhkusid ukse ära. Uksest astusid sisse kaks sõdurit, üks ohvitser ja üks erariides mees. Hansule tundus, et see ohvitser oli kõige sümpaatsem vene sõjaväelane keda ta kunagi näinud oli. Ohvitser istus diivanile, pani silmad kinni ning erariides mees hakkas Hansuga tegelema. Mees rääkis vene keeles ja kuigi Hans vene keeles väga palju rääkida ei mõistnud, sai ta ikkagi aru, et nad tahavad ta kaasa võtta. Hans hakkas protestima, et ta ei saa aru ja nõudis tõlkijat. Kõrvalmajas elas üks Hansu sugulane kes oskas vene keelt. Hans läks püssimehega sugulase juurde ja tõi ta tõlkijana tagasi õde korterisse. Seejärel küsiti Hansult kus õde on. Hans vastas, et õde läks tööle ning pole veel tagasi tulnud. Hansule öeldi, et ta peab nüüd õe asemel Siberisse sõitma. Hans aga hakkas rumalat mängima, öeldes et peab järgmisel hommikul kooli minema, et ta ei saa kuhugi minna. Hansule öeldi, et kooliga on nüüd lõpp. Öeldi, et Hans oma asjad kokku pakiks. Selleka anti aega täpselt üks tund. Hans protestis veel edasi ja siis tegi ohvitser silmad lahti ja ütles Hansule: „Ei maksa protestida. Protestimisvõimalust ei ole. Mida rohkem sa omaale sooje asju kaasa võtad, seda parem on sulle“. Hansu sugulane oli tark vana naine, kes ütles Hansule, et ta aega ei viidaks, teeks mida suudab ja, et aitab tal ka asjad kokku pakkida. Ülejäänud sõjaväelased läksid veel naabruskonda ringi vaatama, keda veel kaasa võtta, aga nad ei leidnud rohkem kedagi. Püssimees jäi valvama kuni Hans asjad kokku pakib. Kolmveerand tunni pärast olid asjad pakitud ja major küla pealt ka tagasi jõudnud. Hans istutati püssimehega autosse ning Hans ootas. Oli märtsi hommik ja tal hakkas juba külm. Seejärel tuli majast välja ohvitser ja ütles

Hansule: „Roni maha!“. Hans arvas juba, et hakatakse maha laskma. Aga ei. Hans saadeti koos püssimehega tuppa. Major ei tahtnud näha seda ebameeldivat protseduuri kus üks noor poiss võetakse kinni, pannakse pakkima ja saadetakse Siberisse. Aeg möödus. Hans muretses mis saab, kui ta peab kooli minema või kui õde tagasi tuleb. Ühel hetkel avanes tasakesi uks. Hans läks vaatama kes see on ja ukse taga seisiski tema õde. Hans surus õe uksest välja käed õe rinnal ühtegi sõna ütlemata. Õde sai Hansu hoiatusest aru ning kadus. Seda kolmeks aastaks. Hans ütles püssimehele, et peab nüüd kooli minema. Hans läks kooli ja rääkis selle loo direktorile. Hans oma küsimusele „Miks õde küüditada taheti?“ sai vastuseks, et ainult sellepärast, kuna õe mees oli varem Saksa armeesse mobiliseeritud.

Meie külas (Laitses) oli 12 talu ja kolmest (Kingsepa, Haaviku, Kullapea) küüditati ära. Kõigist kolmest talust lasti peremehed maha, võimalik, et ainult eksimusarvamuse tõttu ja ülejäänud pereliikmed küüditati, kes põgenes välismaale, kes jäi. Aga kes olid, need küüditati.

Hans rääkis ka toitumisest ja raskustest millega ta ise kokku puutus. Sõja ajal oli tavaline talusöök, nälga ei olnud, kuigi normid olid võrdlemisi suured (poole saagist pidi riigile viima). Endale jätkus, aga toidud oli tavalised: supid, kastmed, liha (oli napilt, aga oma pere jaoks jätkus) ning piim. Toidupuudus tekkis Hansul endal siis kui ta linna elama asus. Hans oli spordipoiss ja tihti oli nii, et tegi toidukapi lahti, aga see oli tühi. 1945/1946. aastal läksid normid veel suuremaks ja maalt linna kaasa midagi eriti võtta ei saanud. Sel ajal kasvatati segavilja (oder ja hernes, mis ei olnud toidu, vaid söödahernes). Segaviljast nokkis isa söödaherned välja ja sellest odrast keetis Hans omale suppi.

KOKKUVÕTE

Minu loovtöö põhineb intervjuul Hans Eduard Heinsaluga ja erinvatel internetiallikatel. Oma töös tahtsin jäädvustada kirjalikult H. E. Heinsalu mälestused ning uurida ja kirja panna informatsiooni Teisest maailmasõjast tulevaste põlvete jaoks. Sain kogemusi intervjuerimisega ning uut informatsiooni Teisest maailmasõjast mida ma varem ei teadnud. Selle töö läbi lugedes peaks inimene omandama üldise ülevaate Eesti haridussüsteemist ja eluolust neljakümnnendatel aastatel. Ning ühe tavalise selleaegse poisi mälestused aitavad aru saada mismoodi elas tavaline rahvas Eestis. Ma jõudsin selle tööga oma püstitatud peamise eesmärgini, mis on jäädvustada kirjalikult Hans Eduard Heinsalu mälestusi kooliajast Teise maailmasõja päevil ja säilitada ajaloolist informatsiooni tulevastele põlvetele.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aastad 1940-1991. (07.04.2017) Allikas: www.folklore.ee:

<http://www.folklore.ee/estonka/files/index.php?id=153&keel=ee>

erakogu, Einar Alliksaar (18.02.2017). Allikas: <http://seltsimaja.ee/index.php/ajalugu/39-ajaloolised-fotod-laitse-piirkonnast>

Hiio, T. (1. Oktoober 2012. a.). Allikas: http://www.estonica.org/et/Haridus-_ja_teaduskorraldus_Eesti_NSVs_1940-1991/

Kreegipuu, T. (13.03.2017). *Eesti kultuurielu sovetiseerimine*. Allikas:

https://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0ahUKEwijosCay4rTAhUiEpoKHYYAEAWUQFggsMAM&url=https%3A%2F%2Fwww.etis.ee%2FFile%2FDownloadPublic%2F137dd44c-6b17-4340-8eca-52717624b8d7%3Fname%3DFail_kultuuripoliitika_kogumikENSV1944-1953.pdf

Kuusksalu, K. (27. Mai 2014. a.). *Põhihariduse ametliku korralduse areng Eestis*. Allikas:

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41905/kuusksalu_kertu.pdf

Heinsalu, E. H. (3. 03 2017. a.). *Teine maailmasõda*. (D. Bobrovnikov, Intervjueerija)